کردوون ، چونکە یـە هەموویان خانوویەکی مەبەست دروست دەکەن، بۆ راستی ئەم واتەیەمان ئەوە بەیـاد دەکەینەوە کە هەر کاتێ نووسەر شانۆنامەی نووسیووە شێوەی شانۆکەی هێناوەتەوە بەرچاوی ، ئـــەم حساب‌کردنە بۆ سێ یەکانەکان (الوحدات الثلاث) کـە (ئەرستۆ) لە باردی (دراما) وە دەست‌نیشانی کردوون.

کاتێ ئەکتەر دێتە پێشەوە حسابێ بۆ پیشەکەی کراوە کە لە شانۆیەکی وا گەورەدا کە نزیکەی بیست هەزار کەسی تیادایە نمایش‌دەکا ، ئیتر ئەمـە دەنك و جولاندنەوە و کەرەسەکانی دی‌یە . بـۆ مەسەلـەی بینەران ، خۆ ئەوە هەر تەماشایەکی شانۆیەکی ئـەو رۆژگارە پێمان دەلێ چ جەماوەرێکی بێ‌شماری هەبووە لە هەر دوو سەردەمەکەی شانۆدا ، واتە رۆژانی کـە ئاینی بوو ، رۆژانێکیش کە دونیایی بوو ، بـــە هەرحـــال بـەم کورتە باسـە رەنگە توانیبێتمان یادێکی ئەو رۆژانەمان کردبێتەوەو زانیبێتمان چ باسـە .

سەرچاوەکان

١ ـ شلدون تشيني ـ تاريخ المسرح في ثلاثـه الاف سنه ـ ترجمه دريني خشبه ـ مراجعه ـ علـى فهمى ـ وزاره الثقافه والارشاد القومى ـ قاهره ـ
٢ ـ فرد ـ ب ـ ميليت ـ و ـ جيرالد ايـدس بنتلى ـ فن المسرحيه ـ ترجمـه ـ صدقـي خطاب ـ مراجعه ـ الدكتور محمود السمره ـ دار الثقافه ـ بيروت ـ عام ١٩٦٦ .
٣ ـ فرانك ـ م ـ هواتينج ـ المدخل الى الفنون المسرحيه ـ ترجمه كامل يوسف ـ بـدر الـديب ـ د. رمزى مصطفى ـ محمود السباعى ـ درينى خشبه مراجعه ـ حسن محمود ـ سعيد خطاب ـ تقديـم سعيد حطاب ـ قاهره ـ ١٩٧٠ .
٤ ـ د. عبد المحسن الخشاب ـ تياترو القـديم ـ قاهره ـ ١٩٧١ .
٥ ـ الهامى حسن ـ المسرح الاغريقى ـ مجلـه المسرح العدد العاشر السنه الاولـى ـ اكتوبـر ـ ١٩٦٤ ـ قاهره .

تێبینی . حەزدەکەم خوێنـەری خۆشەویست ئاگاداری ئەوە بێت کە خۆم ئەو شوێنەوارە دێرینانەی ولاتی .. گریك‌رم دیوەو بـەوردی سەرنجم‌داوە بـۆ بەهێزکردنی ئەم نووسینەم .

ا ـ سالار

کورتە باسێك لە بارەی ژیان و هونەری

شارلی شابلن

وەرگێرانو ئامادەکردنی :
حسين احمد جاف

رۆژی (٢٥)ی کانونی یەکـەمی سالی (١٩٧٧) یەکێك لە ئەستێرە گەشەکانی جیهانی هونـەری ڕاستەقینە لە شاری جنیف‌دا کـۆچی دوای‌کـرد .. ئەو هونەرمەندە مەزنەش (شارلی شابلن)ی نەمربوو. جا لەم چەند دێرانەی لای خوارەوە لە بارەی ژیان‌و تێکۆشانی ئەم هونەرمەندە گەورەیە کورتە باسێك دەخوێنینەوە ..

شارلی شابلن له ساڵی ١٨٨٩ له شاری لەندەندا له دایك بووەو هەتا ئێستا هیچ ڕوون نەکراوەتەوە له بارەی دایكو باوکی ، تەنانەت ئەوە نەبێت که دوو ئەکتەری هەژاری نەناسراوبوون . تەنانەت شارلی شابلن خۆیشی .. حەزی نەدەکرد زۆر لەسەر ئەم خاڵە بدوێت. بەڵام ئەوەش زانراوە کە شارلی سبنسر شابلن دوو ساڵی دوورو درێژو پڕ لە ناهەمواری لە یەکێك لە مەڵبەندەکانی هەتیوان ئەخێوکردن (ملجا الایتام) لە شاری لەندەندا بردووتە سەر .

بە تایبەتی ڕۆڵەکەی شابلن زۆر جوانو سەرنج ڕاکێشەربوو . دوا بە دوای ئەمە .. شابلن لەگەڵ یەکێ لە ئەکتەرەکانی ئەو تیپە تێك چوو .. منیش ئەمەم بە هەل زانیو خێرا بانگم کردو پەیوەندیەکم لەگەڵدا بەست که لە فیلمێکی کۆمیدیدا هاوکاری لەگەڵ ئێمەدا بکات ، ئەو کاتە تەمەنی شابلن(٢٤) ساڵبوو . ویەکەم فیلیمی شابلنو سینیت .. فلیمێکی کورتی کۆمیدی بوو ناوی (سازاندنی کۆزەران) بوو .. وە بەم جۆرە بە جووتە دەها فلیمیان سازدا وەکو (الصعلوك (ڕووته ١٩١٥) و جادەی (ئاساز، ١٩١٧) و (هەلگرتنی چەك ١٩١٨) و (تاریکی ١٩٢١) (کژچ کردوو ١٩٢٣) ، (ئاڵتون، ١٩٢٥) ، (ڕووناکیەکانی شار ١٩٣٠) (سەدەکانی نوێ ١٩٣٢) بەڵام ڕەخنەگرانی سینما .. هیچ چەشنە گۆڕانێك لەم فیلمانەدا نابینن .. هەرچەند شابلن توانی (شخسیەتی) ئەو (ڕووتەیە)زیاتر قوول بکاو پەرەی پێ بدات .. تا وەکو جلو بەرگی ئەو (ڕووتە) بە وای لێهات کەواتایێکی تایبەتیو قوول بەخشێ . شابلن توانی دژایەتی (تناقض) له نێوان جلو بەرگی کۆنو شڕو دەوڵەمەندی ئێجگار بێ ئەندازە پێشان بدات .. بەو شێوەیەکە دێتە پێش چاوی مرۆڤی هەژارو لێقەوماو ئاوارە بخاتە بەرچاوی خەڵك .. هەروەهاش توانی نارەزایەکی ئازایانه (رفض شجاع) لە نێوانی ئەو فیلمانە دەربڕێ کە دژ بە ڕاستیە تاڵەکانی ژیان وەکو (نەبوونیو داماویو کەم دەستەلاتی) . شارلی شابلن پاش دەرهێنانی ئەو فیلمانە وای لێهات کە ببێت بە نموونەیەك بۆ هەموو چەوساوەکانی ژیان نەك تەنها لە ئەمریکاو وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژئاوا بەڵکو لە هەموو جیهانداو لە هەموو ساتو زەمانێکدا . بەڵام ئیتر ئەوە بوو کە پاش دەرهێنانی کۆمەڵی (جەنگاوەرانی پێشو) (المحاربون القدماء) بە ئەو پەڕی توندیەوەدژی وەستانو داوایان کرد ئەم فیلمە قەدەغە بکرێت ... ئیتر ئەوە بوو کە پاش ساڵێك کۆمپانیەکانی دابەشکردنی فیلمی سینمایی .. فیلمەکەیان ڕاکێشاو لە لیستەی دابەشکردندا سڕیانەوە هەروەها .. هەمان هەنگاویشیان بەرامبەر بە فیلیمەکانی دیکەی وەکو (ئاڵتون)و (ڕووناکیەکانی شار) وەرگرت ، هەر چەند ئەم فلیمە . لە هەموو ڕوویێکەوە .. یەکێکە لە فیلمە هەرە گرنگو هەرە سەرکەوتووەکانی (شابلن) .

هەر لە سەرەتاوە .. واتە لەو ڕۆژەوە پێی ناوەتە ناو (هولیوود)ەوە ، کەپایتەختی سینمای جیهانە .. شابلن بڕوای بەوە نەبوو کە ڕژێمی سەرمایەداری .. بەرهەم و هەموو ئاواتەکانی هونەرمەندێکی پێشکەوتوخواز وەکو شابلن خۆی ناهێنێتە دی چونکە فیلم .. سەبارەت بە هولیود کە ڕستەیە نەك هەڵوێستو ئیستودیوش کارگەیە .. ئەم کارگەیەش هەر بەو شێوەیە ئەبێ بگێڕێت وەکو کارگەکانی تر هیچ چەشنە جیاوازیێك واته وەکو کارگەی شەکر یان ئوتومبیل یان جگەرە .. جا بۆیە هەموو چەشنە تەگەرەو کۆسپێك .. ڕێگەی لەو هونەرمەندە پێشکەوتنخوازانە ئەگرێت . کەوا هاتنە هولیود بۆ ئەوەی شتێکی مرۆڤانە پێشکەش بکەن .. بۆ نموونە فیلیمی (ڕووناکیەکانی شار) شابلن بە جارێ وازی لە ڕۆڵی (ڕووتە) هێنا .. چونکە هەستی بەوە کرد کە چەرخ بەرەو گۆڕانێکی گرنگ ئەڕواتو فیلیمی (دکتاتوری گەورە) دوا فیلیمی زنجیرەی ڕووتەبوو . لە ساڵی ١٩٤٧دا شابلن فیلیمی (مستر فیردو)ی دەرهێنا . لەم فیلیمەدا .. شابلن ڕەخنەیەکی توندو تیژی ئاراستە بە کۆمەڵی ئەمریکای سەرمایەدار دەکاو زۆر لە نەریتە پیسەکانی ئەو کۆمەڵە سەرمایەدارەی خستە ڕووەوە .

لەو فیلیمەدا باسی (تاوانبارێك) دەکا چەند پیاوێکی کوشتووە . ئەو تاوا نبارەی بەرگری لە خۆی دەکا ، لە بەردەم دادگایەكو چەند (بەڵگەیەك) بۆ خۆی دەدۆزێتەوە ودەڵێ ئەم کۆمەڵە .. کۆمەڵێکی چۆن چۆنیە ؟ ئەو کەسەی کە پیاوێك دەکوژێ بە تاوانبارو خوێن ڕێژ دادەنرێت بەڵام ئەوانەی کە ملیۆنەها کەس دەکوژن کەس بەو چاوەوە سەیریان ناکاو پەنجەی تاوانباریان بۆ درێژ ناکات ، هەرهەمان (تاوانبار) تاوانباری هەموو سەرۆکەکانی ئەو کۆمەڵە دەکا کە لە هەموو ووتو وێژیکیاندا (هەڕەشە بە هەڵگیرسانی جەنگ دەکەن) هەروەها ئەوانەش بە خەتابار دادەنێ که چەك دروست دەکەن بۆ نەهێشتنی مرۆڤ .. لەم

فیلمە شابلن ویستی هەموو کەسێك لە کۆمەڵی ئەمریکا هوشیار بکاو بیجوڵێنێت .. جا لە ڕاستیدا توانی بگاتە ئەم ئەنجامەو هەستی میللەتەکەی بخرۆشێنێ ... دژ بە کۆمەڵی سەرمایەداریو چەوساندنەوە . بەڵام کۆمەلە ئاینیەکان ایزنیشتین دەرهێنەری (زریپۆشی بۆتمکین) و نورسون یلر دەرهێنەری (هاونیشتمانکین) و دەیان وەکو ئەمانە کە توشی هەموو جۆرە بەرهەلستیو بەربەرەکانیەك بوون لەلایەن کۆمپانیاکانی هولیودو نەیانتوانی لە پایتەختی سینما ئیش بکەنو فیلمەکانیان بەجێ بهێنن . تراژیدیای شابلن لەگەڵ پایتەختی سینما ..

ئەمجا بە هاوبەشی لەگەڵ ئەو هونەرمەندەدا کۆمپانیایەکی تایبەتی دامەزراند لە ژێر ناوی (کۆمپانیای هونەرمەندە یەکگرتوەکان) .. دوا بە دوای ئەوەش ، ئەم هەنگاودیان ، توشی تەنگو چەلەمەی زۆر هاتن . چونکە سینمایەکان وەکو پارچەیەك لە ڕژێمەکەی هولیود ڕێگەی پیشاندانی بەرهەمە هونەریەکانی کۆمپانیاکەی (شابلن) یان نە ئەدا .. ئەوە بوو کە ڕێگەی پیشاندانی فیلمی ــ ڕوناکیەکانی شار ــ نەدرا . لێرەدا ئەم پرسیارە دێتەکایەوە .. ئایا بۆ چی بەم شێوە نالە بارە دامو دەزگاکانی هولیود بەرەو ڕووی فیلیمەکانی شابلن ئەبوونەوەو بەرهەلستییان دەکرد؟. وەلام ئەم پرسیارەش لام وایە زۆر زەحمەت نییە ؟ چونکە شابلن وەکو هونەرمەندێکی سەرکەوتوو شێوازێکی تایبەتی خۆی هەبوو بۆ پێکەنینی خەڵك .. ئەم شێوازەش (اسلوب) زۆر جیاوازە لە ودی ئەکتەرە ئاساییەکان .. چونکە شابلن خاوەن هەلوێست بووو بیروباوەڕی وابوو کە ئەگەر بە شێوازی (برنارد شۆ) بێ خەلك پێ دەکەنێنێ .. گاڵتە بە دەولەمەندە سەرمایەدارەکان دەکا .. گاڵتە بە خاوەن کارگە گەورەکانو کۆمەڵی دەرەبەگ دەکا . هەروەها بەو کەسانەی کە هەردەم لە پێناوی ڕۆوخاندنی هێمنیو ئاشتی لە ژیاندا هەوڵ دەدەن . هولیودیش وەکو مەسەلەیەکی سروشتی لەو کۆمەڵەدا ــ بەستراوە بەو ڕژێمە پیسەو سە بە ئیمپراتوریەتی ڕۆژنامەگەریو کە بەستراوە بە (بورصە)ی (نیویورك)ەوە .. بەستراوە بە هەموو پیشەسازە گەورەکانی ئەمریکا .. ئایا هولیود دەتوانێ بە هەموو ئەمانە (تضحیە) بدات لە پێناوی هونەرمەندێك .. هەچ هونەرمەندێك هەتا وەکو ئەگەریش ئەو هونەرمەندەش (شابلن)ی مەزن بێ ؟

لە سالی (١٩٤٧)دا لە نێوان بەزمو ڕەزمەکەی ماکارثی لیژنەی چالاکیەکانی دژ بە ئەمریکا (لجنە النشاط المعادي لامريكا) حەند تاوانێکی سەیری ئاڕاستە کرد بە هەندێك لە ڕۆشنبیرانو هونەرمە ــ ندانی ئەمریکا . تەنانەتیش چەند هونەرمە ــ ندیکیش لە وانەی هولیود هاتنە پێش ئەو بەدناوە بو شاهیدی (الشهادە)ی لە بەردەم ئەو لیژنەیە ئەکتەر روبرت تایلر ووتی : شابلن پیاوێکی مەترسی لێکەرە . ئەدولفە مینگو وتی : پیوستە شابلن دورخرێتەوە بۆ بیابانی تیکساس چونکە بیری چەپڕەو بلاو دەکاتەوە . پێش ئەوەی لیژنەی ناوبراو داوای بکات .. شابلن بروسکەیەکی ڕەوانەکرد وتی : بیستومە نیازتان وایە .. بانگم بکەن بۆ ئەوەی پرسیارم لێ بکەن من چەپڕەوم یان نا ؟ منیش بە ڕوونی پێتان دەلیم کە من مرۆڤێکی پێشکەوتنخوازم ئاشتی خوازم ..

کۆمپانیای هونەرمەندە یەکگرتوەکانیش کە خۆیەکێك بوو لە دامەرزێنەوەکانی . نەیتوانی دابەشی بکا . ولە (١٨)ی ئەیلولی سالی (١٩٥٢)دا.. شابلن ئەمریکای بەجێ هێشتو بەرەو ئەوروپا ڕێگەی گرت .. تەنها یەك ڕۆژی پاش ئەوە واتە لە ڕۆژی (١٩)ی ئەیلولی سالی (١٩٥٢)دا شالیاری دادپەروەری ئەمریکا وتی : بۆمان دەرکەوتووە .. کە شابلن پیاوێکی مەترسی لێکەرە ئەگەر گەڕایەوە ئەدرێت بە دادگاو .. ڕەوانەی بەندیخانە دەکرێ .. لەو ڕۆژەوە تاوەکو مرد .. شابلن نەگەڕایەوە ئەمریکاو لەسویسرا خانوویەکی کڕیو لەگەڵ خێزانەکەی لەوێ جێگیربوو . ئینجا فلیمی (پاشا لە نیویورك) لە سالی ١٩٥٧و فیلمی (خانمێك لە هۆنك کۆنگ)و سالی ١٩٦٧ .. دەرهێنا کە تاکە فیلمی ڕەنگاو ڕەنگیەتی . شارلی شابلن نەك تەنها فلیمەکانی دەنووسیو دەریشی دەهێنا .. بەڵکو ئاوازی بۆ گۆرانیەکانی دادەناو مۆسیقاکەش بۆ هەڵدەبژاردو لە ڕۆژی (٢٥)ی کانوونی دووەمی سالی ١٩٧٧ .. شابلن کۆچی دوایکرد سلاو لە یادی «شابلنی نەمر چونکە تێکۆشەرێکی جیهانی بوو لە پێناوی ژیانێکی پڕ لە خۆشیو سەربەستیو ئاشتی بۆ هەموو گەلانی ئەم جیهانەگەورەیە .. بۆ هەموو ئادەمیزاد » .

سەرچاوەکان

١ ــ ئینسایکلۆبیدیای بریتانی ــ بەرگی سێهەم

٢ ــ اوتوبیاگرافیای شابلن

٣ ــ سکرین ماگازین ژمارەی یەکەمی کانوونی دووەم سالی ١٩٧٨ .